

Οι Διεθνείς του εργατικού κινήματος¹

της Lilly Marcou

μετάφραση Βίκυ Παπαοικονόμου

Η Διεθνής εμφανίζεται στην ιστορία του εργατικού κινήματος και στην εξέλιξη της σκέψης των Μαρξ και Ένγκελς ως η υπέρτατη μορφή οργάνωσης της εργατικής εξουσίας σε πλανητική κλίμακα.

Η 1η Διεθνής δημιουργήθηκε στο Λονδίνο το 1864 με το όνομα Association Internationale des Travailleurs (Διεθνής Ένωση των Εργαζομένων, ΔΕΕ). Ο ρόλος του Μαρξ στο Γενικό Συμβούλιο (το διευθυντικό όργανο) και στη σύνταξη των καταστατικών της Διεθνούς υπήρξε καθοριστικός.

Το γόητρο αυτής της 1ης Διεθνούς υπήρξε μεγαλύτερο από τις πραγματικές της δυνάμεις μάχης. Μύθος και πολιτική πραγματικότητα έπρεπε να αλληλοδιαπλακούν έτσι ώστε να διαμορφώσουν μια ταξική συνείδηση και διεθνή αλληλεγγύη. Τοιουτοτρόπως η Διεθνής εμφανίζεται στις απαρχές της ως το κεντρικό σημείο συντονισμού και συνεργασίας της εργατικής τάξης, που βρισκόταν στην πορεία συγκρότησης της σε κίνημα και μύησης της στο διεθνισμό.

Παρά την πολιτική της αδυναμία, η οποία οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στα σχεδόν άδεια ταμεία της, η 1η Διεθνής καταφέρνει, τουλάχιστον με ηθικούς όρους, να επηρεάσει και να κατευθύνει τους τοπικούς αγώνες προς την καθολικοποίηση, προς το διεθνισμό. Αυτό αποτελεί την πολυτιμότερη κληρονομιά της ΔΕΕ στους επαναστάτες, των οποίων θα επηρεάσει τη σκέψη σ' όλη τη διάρκεια αυτού του αιώνα. Αλλά την ίδια ακριβώς στιγμή εμφανίζονται οι αρχικές αντιθέσεις του εργατικού κινήματος, που έχουν τις ρίζες τους στα διχοτομικά διώνυμα διεθνές/εθνικό, μύθος/πραγματικότητα, συγκεντρωτισμός/αυτονομία.

Μέχρι την παραμονή της Διάσκεψης του Λονδίνου το 1871, η οποία θα αποτελέσει καμπή στην οργάνωση της 1ης Διεθνούς, ο Μαρξ υπερασπίζεται την αρχή της αυτονομίας των Τομέων και των Ομοσπονδιών απέναντι στο Γενικό Συμβούλιο.

Η άλλη όμως πλευρά του προβλήματος, αυτή της αναγκαίας οργάνωσης που ενέχει το συγκεντρωτισμό απέναντι στον κίνδυνο διάβρωσης ενός κινήματος που απειλείται διαρκώς από κεντρόφυγες τάσεις, δεν απουσιάζει από τις ανησυχίες του Μαρξ και της πλειοψηφίας των επιγόνων του. Η ετερογένεια των ενώσεων και των ομαδοποιήσεων που συναποτελούσαν τη Διεθνή απαιτεί αυτό το νέο συγκεντρωτικό προσανατολισμό. Προυντονιστές, λασσαλικοί, μπακουνοικοί, ματσηνικοί και μαρξιστές συγκατοικούν αρχικά στην ίδια οργάνωση. Αυτή ακριβώς η πραγματικότητα επιβάλλει την εξέλιξη των αντιλήψεων των Μαρξ και Ένγκελς για την οργάνωση της εργατικής εξουσίας: τείνουν να μετασχηματίσουν τις πολυάριθμες οργανώσεις της ΔΕΕ σε πολιτικά κόμματα με κοινό διευθυντικό κέντρο το Λονδίνο.

Από άποψη δομών η ΔΕΕ διαθέτει ένα οργανόγραμμα τριών επιπέδων: Συνέδριο (ετήσιο), Γενικό Συμβούλιο και τομείς που έχουν προσχωρήσει στη Διεθνή.

Η πρώτη διάσπαση του κινήματος μεταξύ μαρξιστών και αναρχικών επέρχεται όταν η συγκεντρωτική τάση επιδιώκει να επιβληθεί στις κεντρόφυγες δυνάμεις.

Ολοκληρώνεται στο Συνέδριο της Χάγης το Σεπτέμβριο του 1872. Τον ίδιο χρόνο το Γενικό Συμβούλιο μεταφέρεται στη Νέα Υόρκη, όπως το επιθυμούσαν οι Μαρξ και Ένγκελς.

Η περίοδος από το 1876 (Συνέδριο της Φιλαδέλφειας, το οποίο επιφέρει το τέλος της μαρξιστικής ΔΕΕ) έως το 1888 (παραμονή της σύστασης της 2ης Διεθνούς) σηματοδοτείται από διάφορες προσπάθειες (Διεθνές Συνέδριο και Διάσκεψη) για τη δημιουργία μιας νέας Διεθνούς.

Όταν το 1889 θα δημιουργηθεί η 2η Διεθνής, θα αποφευχθούν οι συγκεντρωτικές δομές, ιδίως λόγω της πλειάδας των σοσιαλιστικών ρευμάτων και των διαφορών που προκύπτουν από τα προγράμματα τους, καθώς και των διδαγμάτων που αποκομίστηκαν από τις αποτυχίες της 1ης Διεθνούς. Η 2η Διεθνής θα αποτελέσει μια ομοσπονδία αυτόνομων εθνικών κομμάτων και ομάδων, των οποίων θα συντονίζει τη δράση μέσω Συνεδρίων που θα συνέρχονται κάθε τρία χρόνια. Μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα αυτά τα Συνέδρια θα αποτελούν τη μόνη δομή.

Από την ίδρυση της, στο Συνέδριο των Παρισίων, οι ομάδες που προσχωρούν στη Διεθνή είναι πολύ διαφορετικές: εργατικές ενώσεις, συνδικάτα, εθνικά κόμματα. Μόνο στις αρχές του 20ου αιώνα, τα εθνικά κόμματα θα γίνουν οι βασικές συνιστώσες του εργατικού κινήματος και κατά συνέπεια της Διεθνούς. Από αυτή λοιπόν την εποχή, η Διεθνής θα συγκεντρώσει τα μεγάλα εθνικά κόμματα, αποκτώντας επίσης έναν πολυκλαδικό θεσμικό σπλιισμό. Αρχικά το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο (ΔΣΓ), το οποίο από το 1905 εξασφαλίζει τη συνέχεια των δραστηριοτήτων της Διεθνούς μεταξύ των συνεδρίων. Εκτοτε δημιουργούνται και άλλες οργανώσεις θυγατρικού τύπου: Διακοινοβουλευτική επιτροπή σοσιαλισμού και εργασίας, Ενώσεις των σοσιαλιστών δημοσιογράφων, Διεθνείς διασκέψεις γυναικών σοσιαλιστριών, Διεθνείς διασκέψεις των σοσιαλιστικών οργανώσεων νεολαίας.

Αν και αγγελιοφόρος ενός μεσσιανισμού παγκοσμιοποίησης και διεθνούς αλληλεγγύης, η 2η Διεθνής συνθλίβεται με τον πόλεμο, το 1914. Η ψήφος των σοσιαλιστών της Γερμανίας και της Γαλλίας υπέρ των στρατιωτικών πιστώσεων αποτελεί τον επικήδειο του διεθνιστικού μύθου. Καταγγέλλοντας την αποτυχία της Διεθνούς, ο Λένιν ρίχνει το ανάθεμα τόσο στη «χούφτα των αρχηγών» που κατευθύνονται από τον οπορτουνισμό, όσο και στην «εργατική αριστοκρατία» που είχε διαφθαρεί από τα προνόμια που της παραχώρησε η κυρίαρχη τάξη.

Εντούτοις οι πρώτες προσπάθειες εναντίωσης στον πόλεμο εμφανίζονται στα πλαίσια της καταποντισμένης Διεθνούς: στις Διασκέψεις του Zimmerwald (1915) και του Kienthal (1916) αποκρυσταλλώνονται δύο τάσεις. Η πρώτη, αυτή της πλειοψηφίας, εκφράζεται υπέρ της ειρήνης. Η δεύτερη προτείνει την απάντηση στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο με μια παγκόσμια επανάσταση. Εξ ου και το σύνθημα του Λένιν να μετατραπεί ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος σε εμφύλιο. Η Ρωσική Επανάσταση του 1917 αποτελεί τη συγκεκριμενοποίηση του.

Από το στρατηγικό δυϊσμό του Zimmerwald και του Kienthal γεννήθηκε η 3η Διεθνής και επανασυστάθηκε η 2η.

Από το 1919 τα κόμματα που συνασπίστηκαν με την αστική τάξη επιχειρούν να επανασυστήσουν τη Σοσιαλιστική Διεθνή. Αυτή τη φορά η επιλογή είναι

ριζοσπαστική: αρνούνται κάθε επαναστατική στρατηγική και προσανατολίζονται προς τον κοινοβουλευτισμό.

Τοποθετούμενοι στη μέση των ριζικά αντίθετων επιλογών του Zimmerwald και του Kienthal, μια σειρά κομμάτων και τάσεων στο εσωτερικό ορισμένων σοσιαλιστικών κομμάτων (του αυστριακού, του γερμανικού και του γαλλικού), δημιουργούν το 1921 στη Διάσκεψη της Βιέννης την 2 1/2 Διεθνή ή, σύμφωνα με το επίσημο όνομα της, την Ένωση των σοσιαλιστικών κομμάτων για τη διεθνή δράση (ΕΣΚ). Οι κύριοι ιδρυτές αυτής της νέας «μίνι διεθνούς» είναι οι αυστρομαρξιστές, μεταξύ των οποίων οι Otto Bauer και Max Adler εμφανίζονται ως ηγέτες. Οι ιδεολόγοι της δίνουν προτεραιότητα στις ιδιαιτερότητες που εμφανίζει η πάλη σε κάθε χώρα απορρίπτοντας τόσο την πλατφόρμα της 2ης Διεθνούς που περιοριζόταν μόνο στις ειρηνιστικές μεθόδους, όσο και αυτήν της 3ης Διεθνούς που επεδίωκε την προβολή του μπολσεβίκικου μοντέλου σε διεθνή κλίμακα. Αυτή η ενδιάμεση θέση σύντομα σβήνεται μέσα στην πολιτική και οικονομική συγκυρία της εποχής. Στο Συνέδριο του Αμβούργου (Μάιος 1923), η εφήμερη Διεθνή 2 1 2 συγχωνεύεται με τη σοσιαλιστική Διεθνή.

Απέναντι στην άνοδο του φασισμού ούτε η σοσιαλιστική Διεθνή ούτε η κομμουνιστική Διεθνή θα μπορέσουν να προβάλουν αποτελεσματική πολιτική και ορθές αναλύσεις, θα συνθλιβούν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές από το φασισμό και τον πόλεμο.

Μόνο την παραμονή της δημιουργίας της Κομινφόρμ το 1947 θα αναδιοργανωθούν τα απομεινάρια της σοσιαλιστικής Διεθνούς, αρχικά με τη μορφή μιας Επιτροπής της Διεθνούς σοσιαλιστικής διάσκεψης (COMISCO) για να ξαναγίνουν στη συνέχεια σοσιαλιστική Διεθνή. Στο εξής η σοσιαλιστική Διεθνή θα επαγγέλλεται έναν διεθνισμό που θα έχει απομακρυνθεί οριστικά από κάθε ταξική αλληλεγγύη.

Από την ίδρυση της 3ης Διεθνούς ή Κομιντέρν, οι κύριοι εκφραστές της θα τοποθετηθούν σε μια αυθεντική διεθνιστική προοπτική. Στις απαρχές της, το διάβημα του Λένιν υπαγορευόταν από μια πραγματική ανάγκη επιστροφής στις αφετηρίες, δηλαδή σε μια νέα διακήρυξη της αρχής του διεθνισμού σύμφωνα με το όραμα του Μαρξ και το μοντέλο λειτουργίας της 1ης Διεθνούς. Εντούτοις, την ίδια στιγμή ο Λένιν θέτει τις βάσεις μιας συγχρονίας ανάμεσα στα συμφέροντα του κομμουνιστικού κινήματος και σε εκείνα του σοβιετικού κράτους.

Μετά την αποτυχία των επαναστάσεων στη Γερμανία και στην Ουγγαρία το 1919, ο Λένιν καταλαβαίνει ότι η παγκόσμια επανάσταση θα γνωρίσει μεγάλες παρακάμψεις και ότι η πραγμάτωση της είναι ακόμα μακρινή. Για τους ηγέτες της Διεθνούς, όπως και για πολλούς κομμουνιστές ανά τον κόσμο, η υπεράσπιση των κατακτήσεων εκεί όπου η επανάσταση πέτυχε, εμφανίζεται στο πρώτο πλάνο των επιταγών του διεθνούς κομμουνισμού. Με τις σταλινικές θέσεις του «κομμουνισμού σε μια χώρα» αυτή η τάση θα ενδυναμωθεί με την άνευ όρων υποταγή όλων των ΚΚ στο κόμμα της χώρας που μόνη αυτή οικοδομεί το σοσιαλισμό.

Εάν ο απολογισμός της 3ης Διεθνούς είναι μάλλον αρνητικός για τα ΚΚ το καθένα ξεχωριστά, ως οργάνωση σε διεθνή κλίμακα, η κομμουνιστική Διεθνή αντιπροσωπεύει στην ιστορία του εργατικού κινήματος το απαύγασμα της

συγκεντρωτικής του τάσης.,

Χάρη σ' αυτόν ακριβώς το μηχανισμό διαπλάθονται στις αρχές της δεκαετίας του '20 τα νεαρά κομμουνιστικά κόμματα, αποδεχόμενα τους 21 όρους που έθεσε ο Λένιν και προσχωρώντας στην 3η Διεθνή.

Το οργανόγραμμα της δίνει μια συνολική εικόνα της γεωγραφικής έκτασης και της διείσδυσης αυτού του πολυπλόκαμου θεσμού στις εθνικές δομές. Το Συνέδριο, η Εκτελεστική Επιτροπή, η Διευρυμένη ολομέλεια της Εκτελεστικής επιτροπής, η Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου, η Οργάνωση διεθνών σχέσεων συναποτελούν τον εξαιρετικά ιεραρχημένο και συγκεντρωτικό θεσμικό οπλισμό της Κομιντέρν.

Εκτός από αυτό το θεσμικό μηχανισμό δημιουργήθηκε ένα διπλό δίκτυο αντιπροσώπων, με σκοπό να συγκεντροποιήσει ακόμα περισσότερο το κομμουνιστικό κίνημα και να συσφίξει τους εθνικούς τομείς που είχαν προσχωρήσει: από τη μια πλευρά οι «μόνιμοι αντιπρόσωποι» των εθνικών ΚΚ στη Διεθνή που βρίσκονταν στη Μόσχα, και από την άλλη οι «αντιπρόσωποι της Διεθνούς» στις κεντρικές επιτροπές των εθνικών ΚΚ.

Επίσης, οι θυγατρικές αποτελούν το σύνδεσμο ανάμεσα στην κομμουνιστική Διεθνή και στις μαζικές οργανώσεις: η κόκκινη συνδικαλιστική Διεθνή (Προφιντέρν), η κομμουνιστική Διεθνή των Νέων, η διεθνής Γραμματεία Γυναικών, η Κόκκινη Βοήθεια, κλπ.

Παρά την πολυμορφία των συνιστωσών και τη γεωγραφική εξάπλωση, το μπολσεβίκικο μοντέλο και εν συνεχεία ο σταλινισμός θα σφραγίσουν αυτή τη γιγάντια οργάνωση, που με τον τρόπο αυτόν θα αποτελέσει διεθνές φαινόμενο.

Τον Μάιο του 1943, η κομμουνιστική Διεθνή διαλύεται. Ανάμεσα στα κίνητρα που προβλήθηκαν για να εξηγήσουν αυτή την εξαφάνιση, αναφέρθηκε και ο βαθμός ωριμότητας των ΚΚ. Αυτό καθιστούσε περιττό το παγκόσμιο πολιτικό κέντρο και τη συγκεντρωτική διεύθυνση και, μέσα σ' ένα διαφορετικό διεθνές περιβάλλον, έδινε πρωταρχική θέση στις ιδιαιτερότητες και τις εθνικές κατευθύνσεις.

Η διάλυση της κομμουνιστικής Διεθνούς αντανακλούσε επίσης τις ανάγκες του πολέμου. Από τη μια πλευρά τις ανάγκες της μεγάλης συμμαχίας: με την κατάργηση της Διεθνούς, ο Στάλιν άφηγε να πιστεύεται ότι εγκαταλείπεται το αρχικό πιστεύω της Κομιντέρν, η προετοιμασία της παγκόσμιας επανάστασης. Από την άλλη πλευρά αντανακλούσε τα εσωτερικά προβλήματα της ΕΣΣΔ: είναι η εποχή που τα εθνικά, πατριωτικά, ακόμα και θρησκευτικά αισθήματα αρχίζουν να προέχουν απέναντι στις ιδεολογικές αντιλήψεις.

Έκτοτε, η ανασύσταση της με την ίδια μορφή δεν τίθεται ποτέ στα ανώτερα κλιμάκια του παγκόσμιου κομμουνισμού. Η Κομινφόρμ, αν και διατηρεί το πνεύμα και τα ήθη της Διεθνούς, θα περιορισθεί στα κυριότερα ευρωπαϊκά ΚΚ, στερούμενη κάθε άλλης, εκτός από την εφημερίδα της, θεσμικής δομής.

Ξαναβρίσκουμε την προβληματική της Διεθνούς, με νέες μορφές και περίβλημα στις παγκόσμιες Διασκέψεις των ΚΚ - το 1957, το 1960 και το 1969. Παρά την πλανητική τους διάσταση και την προσπάθεια τους να αναπαράγουν τα ήθη της

Διεθνούς, αυτές οι τελευταίες αναλαμπές δεν θα έχουν ουσιαστική απήχηση στο κομμουνιστικό κίνημα, δεν θα έχουν πλέον επιρροή στην εσωτερική εξέλιξη των κομμάτων. Υπερβολικά διαφοροποιημένο, αντιφατικό λόγω των διασπάσεων, το κομμουνιστικό κίνημα απέχει πολύ από την εποχή της Διεθνούς, αν και αναζητά έναν νέο διεθνισμό και νέους συνδετικούς δεσμούς.

Παρά την εξ αρχής αδυναμία της, η 4η Διεθνής εξακολουθεί να υπάρχει. Οι εσφαλμένες αναλύσεις της Κομιντέρν, κυρίως αυτές που θεωρούσαν τη σοσιαλδημοκρατία ως σοσιαλφασισμό βάζοντας τροχοπέδη σε κάθε συνένωση των δυνάμεων της αριστεράς ενάντια στην άνοδο του Χίτλερ, οδήγησαν τον Τρότσκυ (που έχει αποκλειστεί από το 1927 από την κομμουνιστική Διεθνή) να προσανατολισθεί, ήδη από το 1933, προς την ίδρυση της 4ης Διεθνούς. Παρ' ότι όμως κατάφερε να αντέξει στο χρόνο και παρ' ότι διακηρύσσει έναν αυθεντικό διεθνισμό, αυτή η τελευταία Διεθνής δεν είχε ποτέ πραγματική απήχηση στις εργατικές μάζες.

1. Το άρθρο αυτό αποτελεί το λήμμα «Internationale(s)» στο Dictionnairecritiquedumarxisme, επιμ. G.Labica, G.Bensussan, β' εκδ. Paris 1985.